

РОЗДІЛ V. МУЗЕЙНА СПРАВА

УДК 902.1(477)

*В.І. Колеснікова*ДО ІСТОРІЇ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
АРХЕОЛОГІЧНОГО МУЗЕЮ

Стаття присвячена передісторії виникнення та історичній долі археологічного музею ВУАН. Охоплює період від часу створення в Києві першої археологічної експозиції (1897) до сучасності. В публікації використані, переважно, документальні джерела.

Ключові слова: музей, археологія, експозиція, експонати, музейні працівники.

Існує достатня кількість публікацій, присвячених розвитку музейної справи в Україні, проте окремої роботи, що висвітлювала б названу тему, до цього часу не було підготовлено.

Археологічні колекції почали експонуватися в Києві з 1897 року – часу заснування Київського Товариства старожитностей та мистецтв, головною метою створення якого була справа будівництва та функціонування міського музею. Будівля музею була закладена того ж року на вулиці Олександрівській напроти парку «Шато-де-Флер» (сучасна вул. Грушевського), проте збирання колекції майбутнього музею розпочалося ще до початку його будівництва. У 1894 р Київська міська Дума призначила «тимчасове приміщення для колекцій та різних предметів, що мають надійти до музею..., відвівши місце колишнього приміщення ошадної каси в міському будинку на Хрещатику» [1, 64]. На посаду завідувача музею Товариства запросили Вікентія В'ячеславовича Хвойку [2]. І вже наприкінці 1897 року він влаштував першу археологічну виставку Київського Товариства старожитностей та мистецтв та видав до неї покажчик [3].

Виставка, про роботу якої кияни могли дізнатися із газетного оголошення [4, 3], викликала зацікавлення в місті. Тривала вона досить довго – принаймні кілька місяців. Наступним кроком у підготовці археологічної експозиції музею стала виставка, підготовлена у 1899 р. до XI Археологічного з'їзду. «Київське товариство старожитностей та мистецтв організує самостійну виставку в одному із залів недобудованого музею, де тривають роботи з облаштування до часу з'їзду хоча б однієї частини цього великого будинку» [5, 73].

Основу виставки складала колекція самого В.В. Хвойки, яка налічувала 2017 одиниць різноманітних археологічних речей. Виставка викликала жваве зацікавлення присутніх на з'їзді. Проф. В.Б. Антонович у виступі на заключному засіданні зазначав, що у Київському міському музеї розміщувалася доволі представницька

виставка з цікавими в науковому відношенні колекціями В.В. Хвойки, Б.І. Ханенка, Товариства старожитностей та мистецтв та ін., організована завдяки невтомній праці В.В. Хвойки, яка досить повно відтворила минуле Південно-Західного краю [6, 221]. Від виставки, організованої у стінах недобудованого приміщення, власне, й починає свій відлік існування міського музею. У резолюції XI археологічного з'їзду з цього приводу було зроблено однозначний висновок – «працею Б.І. Ханенка і В.В. Хвойки було відкрито музей» [7, 175-176].

Роботи з будівництва приміщення музею завершилися 1900 р. Того ж року була влаштована виставка його археологічних колекцій [8, 1-2]. До цієї події В.В. Хвойка підготував покажчик предметів, представлених на виставці [9 Краткий указатель..., 1900]. В листі до археолога, члена ІАК О.А. Спіцина, написаному одразу після відкриття виставки, В.В. Хвойка повідомляв: «У нашому Музеї з 26.12. відкритий для огляду публіки археологічний відділ, вважаю за честь та задоволення зробити Вас до певної міри учасником цього огляду, пересилаючи Вам короткий покажчик предметів» [10]. Виставка розміщувалася у трьох залах музею, що й надалі були у розпорядженні археологічного відділу. Ці розташовані анфіладою зали знаходилися на першому поверсі ліворуч від головного входу в музей (сьогодні тут міститься колекція іконопису Національного художнього музею України).

Виставка користувалася в місті шаленою популярністю. Незважаючи на морози та снігові замети зими 1901 року, цілі натовпи публіки відвідували музей. «Я дуже бажав би, щоб Ви тепер відвідали нашу виставку. Що сталося б з Вашими жартами щодо відсутності публіки. У нас тепер стіни тріщать від багатолюдності, буває по 500-600 осіб на день, так що не вистачає ані вішалок, ані рук», – писав В.В. Хвойка у лютому 1901 р. в листі до І.А. Лінніченка [11].

Поступово, від виставки до виставки, поповнюючи експозицію новими матеріалами, удосконалюючи систему розташування експонатів, доопрацьовуючи методичні покажчики, формувалася постійнодіюча експозиція археологічного відділу, який на час офіційного відкриття та освячення музею (грудень 1904 року) вже був сформований. Ю.А. Кулаковський, виступаючи з доповіддю на урочистостях з приводу освячення музею, підкреслював, що освячуються не голі стіни, а вже заповнені зали. При цьому він наголошував, що сама лише експозиція відділу старожитностей (тобто археологічного) має вже певну цілісність [12].

Відтак археологічний відділ музею,

поповнюючись новими експонатами та викликаючи неабиякий інтерес у відвідувачів, існував до 1917 р. Показовою була і кількість екскурсантів, яка, наприклад, на 1914 р. становила більше 18 тисяч індивідуальних та близько 5 тисяч групових екскурсій до музею [13].

Вже навесні 1917 р. директор музею М.Ф. Біляшівський розробив проект реорганізації музейної справи і створення в Києві Національного українського музею [14, 14-15]. І уряд УНР, і уряд Скоропадського, і уряд Директорії схвально сприймали цю пропозицію, проте жоден з них не встиг її реалізувати. 29 квітня 1919 р. Народний Комісаріат Освіти УСРР оголосив київські музеї державною власністю і передав їх до Всеукраїнського Комітету Охорони Пам'яток Мистецтва і Старовини (ВУКОПИС), що був підпорядкований НКО. Серед інших музеїв був і міський музей разом зі своєю археологічною колекцією, що відтоді отримав назву Перший державний [15, 324].

У 1922 р. після скасування ВУКОПІСУ та Головного музею, музеї, які відповідно до характеру своїх зібрань були віднесені до групи наукових, були передані в підпорядкування Археологічного комітету Української Академії наук. Очолював цей список перший державний музей (колишній міський), «в якому зібрані археологічні, історичні, етнографічні матеріали, що мають велику наукову цінність» [16, 421].

16 серпня 1924 р. Перший Державний музей було перейменовано на Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка [17, 128]. Згодом його було визнано музеєм державного значення. Тоді ж він одержав право на аспірантуру в галузі українського мистецтва, археології, етнографії [18, 194]. Одним із випускників цієї аспірантури був Сільвестр Сільвестрович Магура – відомий в подальшому дослідник, якому, на жаль, не судилося прожити довге життя (репресований 1937 року та розстріляний) [19, 407].

Археологічним відділом музею (від смерті його хранителя В.В. Хвойки у 1914 р.) завідувала його наступниця та учениця, випускниця Вищих жіночих курсів Валерія Євгенівна Козловська.

Восени 1927 р. з її ініціативи та під безпосереднім керівництвом в музеї розпочав роботу семінар при Археологічному відділі Всеукраїнського Історичного Музею ім. Т. Шевченка. До складу учасників семінару входила «переважно молодь: аспіранти музею, студенти, вчителі, учні професійних шкіл та інші особи, що виявили нахил і бажання працювати в галузі археології. Мета семінару: готувати своїх членів до ширшої археологічної роботи та опрацьовувати питання з української археології та музеєзнавства.

Робота семінару йшла в трьох напрямках: взимку члени семінару 1) практично знайомилися з експонатами музею, 2) читали й реферували наукову літературу, ілюструючи її відповідним науковим матеріалом, а влітку 3) їздили на рекогносцировки

чи працювали на розкопках під керівництвом досвідчених археологів» [20, 57]. Екскурсії та відрядження членів семінару відбувалися на кошти Всеукраїнського історичного музею. Всі речі, знайдені під час розкопок, передавалися до музею.

У 1928 році В.Є. Козловська підготувала Путівник по археологічному відділу, в якому зокрема зазначалося, що «Археологічний відділ містить у собі пам'ятки матеріальної культури, що за ними вивчають життя людини найдавніших часів. Це є найстаріший і найбільший відділ Історичного Шевченківського музею у Києві... По революції Відділ поповнявся частково в той спосіб, що Музей набував нові речі, а переважно в той спосіб, що ВУАК при Укр. Академії наук передавав Музеєві матеріали з численних розкопів останніх років... Оце тепер відділ має коло 40000 експонатів і для повного розгортання своїх колекцій вимагає багато більшої площі, як він тепер має» [21]. Розташування речей в експозиції, судячи з путівника, залишалося традиційним – за археологічними періодами.

Отже, археологічний відділ музею поступово розростається і, відповідно, відчував брак площ для розгортання експозиції та впорядкування фондів. Тоді Всеукраїнська Археологічна Комісія вирішила при першій можливості заснувати окремий археологічний музей на території Музейного містечка в Лаврі (засноване 1926 р.). На її клопотання музею було виділено двоповерховий корпус. У 1928 році до Музейного містечка вже було перевезено збірки та меблі колекції Археологічного музею Інституту Народної Освіти (ІНО) – колишнього Університету Св. Володимира [22]. До нього мали перейти і колекції археологічного відділу Всеукраїнського історичного музею [23, 73].

Відповідно до цього рішення була укладена Комісія по утворенню Археологічного Музею, за дорученням якої керівник археологічного відділу Історичного Музею ім. Шевченка В.Є. Козловська підготувала «Проект положення про Археологічний музей ВУАН. Та його кошторис і штати»:

24 травня 1930 р.

До Президії ВУАКу Положення про арх. музей ВУАН (проект)

1. Археологічний музей є науково-дослідна установа, що знаходиться при I відділі ВУАН і має всі права комісії ВУАН.

2. Археологічний музей має на меті дослідження території України в археологічному відношенні, проведення науково-дослідної роботи над матеріалами... та популяризацію наслідків робіт.

3. Музейний фонд зараз складається з збірок Археологічного відділу Всеукраїнського Історичного Музею ім. Шевченка у Києві та збірок Археологічного Музею ІНО (кол. Ун-т), що його поповнив проф. Антонович.

4. По характеру матеріалів музей поділяється

на відділі (хронологічно)

5. Музей має лабораторію, фото кімнату та підручну бібліотеку.

6. Складається з керуючого, що має права керуючого комісіями УАН, штатних наукових робітників, асистентів, лаборантів...

7. При музеї є аспірантура, яка переходить до Археологічного Музею з Археологічного відділу Київського історичного Музею у кількості 3 осіб.

8. Музей має необхідний технічний персонал [24].

24 червня 1930 року Президія ВУАН ухвалила в складі установ І-го відділу ВУАН утворити Археологічний Музей, до якого вже увійшов колишній Археологічний Кабінет ІНО. Він мав розміститися у корпусі №7 [25, 47].

Дійсний член ВУАН ак. О.П. Новицький, голова ВУАКу, був уповноважений прийняти від Археологічного відділу Київського Історичного Музею ім. Шевченка «належним порядком експонати для Археологічного музею Всеукраїнської Академії наук» [26].

Отже, Археологічний музей було інституціалізовано, багаті археологічні колекції, які десятиліттями збиралися силами відомих українських учених, знавців старожитностей, меценатів, перевезені до нових досить просторих приміщень окремого двоповерхового корпусу на території Лаври, де лише експозиційна площа складала 800 кв. м. Було розпочато роботу по впорядкуванню колекцій та побудові експозиції. Директор новоутвореної установи В.Є. Козловська досить оптимістично описувала стан та перспективи роботи музею:

«Археологічний музей ВУАН є нова академічна установа, що остаточно оформилась вже після реконструкції Всеукраїнської академії наук року 1931.

Думка утворити в Києві музей, який освітлював би історичний процес за передкапіталістичних суспільно-економічних формацій, виникла в київських наукових колах ще раніш, у зв'язку з тим, що археологічні експонати були розпорошені по різних місцях Києва, і це утворювало видимий паралелізм.

ВУАК року 1930 порушив клопотання про це перед Президією ВУАН, і вона задовольнила його, асигнувавши кошти на утворення музею з ювілейних сум ВУАН. Новоутворений музей знайшов також дружню підтримку від Лаврського заповідника, що передав для музею окремий корпус (№ 7) на терені Музейного городка.

Тепер Археологічний музей, що до нього переведено збірки колишнього Археологічного музею ІНО та більшу частину експонатів колишнього Археологічного відділу Київського Історичного музею, розгорнув жваву роботу щодо систематизації та інвентаризації переданих збірок. Усю роботу музею переводиться за певним пляном. Щодокади відбуваються виробничі наради, що регулюють

та вирівнюють хиби в музейній роботі. Серед співробітників музею є ударники.

На перше травня 1932 р., за пляном, музей має закінчити розгортання експозиції, що ілюструватиме формації передклясового суспільства, і музей у цій своїй частині має бути відкритий для широких мас.

Крім цієї музейної роботи, в Археологічному музеї розгортається і науково-дослідна праця.

Справі кадрів новоутвореної музею так само приділяє важливе місце у своїй роботі. Археологічні кадри тепер занадто малі і не можуть задовольнити вимог, які висуває соціалістичне будівництво. У зв'язку з цим порушено клопотання перед сектором науки НКО про те, щоб утворити при Археологічному музеї аспірантуру» [27, 94].

Однак досить швидко стало зрозуміло, що ситуація з Археологічним музеєм, як і в цілому стан та спрямування музейної діяльності, не відповідає завданням системи комуністичної освітньої роботи та системі соцбудівництва, за якими музей визначався як знаряддя пролетарської боротьби за нове суспільство, інструмент культурної революції в соцбудівництві. На виробничій нараді історичного циклу ВУАН від 17.04.1933 р., присвяченій ролі музеїв в системі Академії наук, останнім вказувалося на необхідність «переробляти значну частину своєї роботи, щоб включитися в соціалістичні завдання і пов'язати їх зі своєю реконструкцією, переробляючи ту спадщину, яку музей дістав від давнішої «дореформеної» ВУАН» [28]. Зі всіх музеїв II відділу найбільшу увагу виробничої наради привернув саме Археологічний музей. Було зазначено, що його утворено внаслідок штучного відриву відділу докласового суспільства з системи Музею ім. Шевченка в Києві.

«Історичний Музей повинен віддзеркалювати процеси суспільства. Між іншими знайшлися такі «історики», що в історії знайшли археологічний період і створили в системі ВУАН спеціальний Археологічний музей. Археологія як наука допоміжна, що займається вивченням джерел матеріальної культури, ніколи, навіть в буржуазній історичній схемі не складала окремого розділу історії. ... Отже, Музей Археології, що намагається відобразити не зрозумілі суспільні категорії, а свої «археологічні» йому одному тільки зрозумілі не історичного порядку, є не закономірністю в системі нашої радянської Академії... Робітники теперішнього Археологічного музею намагаються цей музей перебудувати – але очевидно надаремно – 3 роки музейзачинений, перебуваєнаконсервації, хочмаєштат такий: директор, зав. відділу, лаборант, препарататор (два служники)... Намагання Музею подати перші дві формації – формацію первісного комуністичного суспільства і формацію рабовласницького, зберігаючи при тому й стару археологічну структуру, є більш ніж невдалою спробою: на нашу думку такий

спосіб є недозволене марне витрачання академічних коштів....Археологічний музей повинен негайно бути перебудований на музей суспільних формацій, або об'єднаний з Музеєм ім. Шевченка. В історичному Музеї Шевченка можна сказати немає ніг, а в Археологічному – голови.

Чим скоріш ми об'єднаємо ці музеї, тим краще буде. Такої ж думки, як нам відомо, дотримується і сектор науки НКО» [29].

Директор музею В.С. Козловська, яка на той час вже майже 20 років опікувалася археологічною колекцією, незалежно від місця її зберігання, намагалася привернути увагу до болучого місця – фінансування музею, зазначаючи, що саме це, в першу чергу, не давало змоги розгорнути роботу [30]. Проте наступ в масштабах держави вже було розпочато, і окремі виступи фахівців не могли змінити ситуації – новій владі були потрібні інші музеї.

Після висновків виробничої наради почали з'являтися інші – ревізії «бригад обслідування», статті в періодичних виданнях: «Состояние и ближайшие задачи музейной работы в УССР» [31, 96], «Припинити ганебну бездіяльність Археологічного музею» [32].

Керівництво закладом звинувачувалося в рутинерстві та формалізмі, невмінні притягти широку громадськість до праці в Музеї, загальній бездіяльності, відсталості від сучасної науки, бо – Музей називає себе археологічним, тоді як термін цей є «спадщиною буржуазної науки й нічого спільного не має з методологією марксизму-ленінізму». Велася запекла боротьба, щоб «даний музей влити в існуючу мережу науково-дослідних музеїв та підпорядкувати його тим самим завданням, які поставлені перед усіма музеями в епоху соціалістичного будівництва». Н.Д. Полонська-Василенко вважає, що саме з походу на Археологічний музей було започатковано розгром Музейного містечка [33, 25-26].

Категоричне незадоволення діяльністю Археологічного Музею було висловлено і на звідному засіданні Секції Історії матеріальної культури (перехідної структури перед створенням в межах УАН інститутів, до якої увійшов ВУАК). Неминучим результатом такої ситуації стало звільнення директора музею В.С. Козловської.

«За відверте нехтування своїми обов'язками, за зрив розгортання музейної експозиції, за неприпустимий зажим критики і самокритики, за повне ігнорування партійно-громадських вказівок щодо виправлення неприпустимих хиб в роботі Музея, за переховання в Музеї незарєстрованих архівів, Директору Музею КОЗЛОВСЬКІЙ В.С. оголосити сувору догану і з роботи Дир. Музею негайно зняти.

Тимчасово викон. обов'язки керівника Музею покласти на наукового співробітника того ж Музею т. МАГУРУ.

Доручити II-му Відділу ВУАН організувати докладне розслідування справи зриву виробничих планів Музею та той факт, що Музей на протязі 3-х років не тільки не опрацював своїх фондів, але і не упорядкував фондів та подати через місяць на Засідання Президії ВУАН.

Вважати за потрібне негайно зміцнити Музей відповідно дібраними науковими робітниками» [34, 407].

Звільнений в той же час з посади завідуючого Музейним містечком П.П. Курінний в підготовленому ним вже в еміграції виданні, зазначав, що Археологічний та етнографічний музеї були «законсервовані». Тобто на ділі їх було викинуто з помешкань та сховано до підвалів 19-го корпусу Києво-Печерської лаври, де вони поступово аж до 1938 року руйнувалися [35, 119-120].

Інші джерела, не заперечуючи ганебного відношення до музейних колекцій, подають дещо іншу хронологію подій. 23 березня 1934 р. було прийняте рішення про виселення Всеукраїнського історичного музею з приміщення, в якому він знаходився від дня заснування, для розміщення в ньому ювілейної виставки, присвяченої 15-річчю Червоної Армії [36, 104-105]. Колекції музею, незважаючи на спроби спротиву дирекції Музею, мали бути переміщені на територію Лаври. У 1935р. на базі художнього відділу Всеукраїнського історичного музею було створено Київський державний музей українського мистецтва, який залишився в тому ж приміщенні. Колекції історичного музею перевезли на територію Лаври і розмістили в шести корпусах заповідника [37, 75]. За постановою Раднаркому України від 11 вересня 1935 р. Всеукраїнський історичний музей отримав попередню назву – Центральний історичний музей (ЦІМ) [38, 4].

Археологічний музей спершу, у 1934 році, в момент запровадження в життя нової організаційної структури ВУАН, було приєднано до новоутвореного Інституту історії матеріальної культури (ІМК) [39]. Проте вже в наступному 1935 р. Президія Академії наук на прохання заступника наркома освіти т. Хвилі ухвалює рішення передати археолого-етнографічні фонди з ІМК до фондів історичного музею, залишивши в ІМК ті матеріали, що йому потрібні для наукової роботи [40, 99].

За розпорядженням Комітету мистецтв при Раднаркомі УРСР від 1.06.1936 року було утворено Комісію по передачі матеріалів Археологічного музею ІМК при АН УРСР до збірки Центрального історичного музею. До складу комісії від музею увійшли І. Бондар, Т. Тесля, В. Козловська. В процесі роботи комісія відзначила значні недоліки в обліку та збереженні археологічних матеріалів [41, 76]. На серпень 1936 р., за даними В. Козловської, археологічні колекції ЦІМ склалися з колекцій Всеукраїнського історичного музею, колишнього Археологічного музею ВУАН, Археологічного

музею Київського Університету, Археологічного музею Вищих жіночих курсів у Києві [42]

До 1937 року ЦІМ перебував у згорнутому стані. Частина експозицій археологічного відділу («докласового суспільства», «грецькі колонії», «Скіфія») були підготовлені, але не відкриті. Музей не мав приміщень для збереження фондів. Археологічна колекція (150 тис. од. зб.) перебувала у складеному вигляді в ПМК [43, 4-6]

Згадані експозиції археологічного відділу були відкриті у 1941 році [44]. Під час війни частина колекцій була евакуйована до Уфи. Частина археологічних колекцій, яка залишилась в окупованому Києві, перемістили до Педагогічного музею і частково виставили для огляду. Частина археологічних колекцій була вивезена до Німеччини. Після війни більшість з них вдалося повернути.

У 1944 р. музей відновив свою діяльність як Державний Історичний музей. Йому було виділено приміщення колишньої художньої школи на Володимирській, 2 (споруджена у 1936 р.). Археологічні колекції від того часу стали невід'ємною частиною музею.

Продовжуючи започатковану попередниками традицію, Академія наук УРСР у 1966 р. ухвалила рішення щодо створення Археологічного музею як структурного підрозділу Інституту археології АН УРСР.

Отже, історична доля археологічного музею в Києві була складною. Гарний початок справи на межі ХІХ-ХХ ст. був загальмований війнами, революціями та новими ідеологічними настановами щодо змісту музейної діяльності. Після Другої Світової війни археологічні колекції стали експонуватися як частина колекцій Історичного музею (нині Національного музею історії України). Експозиція археологічного музею Інституту археології, відкрита у 1969 році, хоча і доступна для безкоштовного відвідування всіх бажаючих, є достатньо академічною і більш придатна для використання під час навчання студентів відповідних спеціальностей. Думка про побудову сучасної археологічної експозиції в Мистецькому арсеналі не втілюється в життя. То ж можливості використання атрактивного археологічного матеріалу для виховання історично свідомого покоління досі залишаються практично невикористаними.

Посилання

1. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 442, оп. 658, № 1, арк. 64.
2. Колеснікова В.А. В.В. Хвойка та заснування археологічного відділу Київського міського Музею / В. А. Колеснікова // Історичний журнал. – 2004. – № 10-11. – С. 49-56.
3. Указатель выставки Киевского общества Древностей и Искусств 1897 г. – К., 1897. – 86 с.
4. Центральний державний архів-музей літератури та мистецтва України, ф. 648, оп. 1, № 5, арк. 3.
5. К Археологическому съезду в Киеве. – АЛЮР, Т. 1. – 1899. – С. 73.

6. Антонович В.Б. Об археологических выставках, устроенных ко времени открытия съезда / В. Б. Антонович // Известия XI АС в Киеве 1-20 августа 1899 г. – К., 1899. – № 1-14. – С. 212.

7. Труды XI АС в Киеве 1899 г.– М., 1902. – Т.2. – С. 175-176.
8. ЦДАК України, ф. 442, оп. 630, № 159, арк.1-2.
9. Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском музее древностей и искусств. – К., 1900. – 26 с.
10. НА ІА НАНУ, ф. 2, № 1082.
11. НА ІА НАНУ, ф. 2, № 1087.
12. Освящение и открытие Киевского Художественно-Промышленного и Научного Музея имени Императора Николая Александровича. – К., 1905. – 30 с.
13. Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Императора Николая Александровича за 1914 год. – К., 1914. – 35 с.
14. Біляшівський М.Т. Наші національні скарби / М.Т. Біляшівський – К, 1918. – С.14-15.
15. Історія Академії наук України. Документи та матеріали: 1918-1923. – К., 1993. – С. 324
16. Там само, С. 421.
17. Центральний державний архів вищих органів влади України (далі – ЦДАВОВ України), ф. 166, оп. 1, спр. 18, арк. 128.
18. Резолюція Президії Укрнауки про музейну справу в УРСР // Український музей 36.1. – К., 1927. – С. 194.
19. Німенко Н.А. З когорти першовідкривачів (Сильвестр Магура. Вихованець школи проф. М. Макарєнка) / Н.А. Німенко // Наукові праці історичного факультету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 19. – С. 407.
20. Коршак К. З практики семінару при археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка в Києві / К. Коршак // Хроніка археології та мистецтва. Ч. 1. – К., 1930. – С.57-66.
21. Козловська В.Є. Провідник по археологічному відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка у Києві / В. Є. Козловська. – К., 1928 – 40 с.
22. Інститут рукопису національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ), ф. 279, № 835.
23. Ковтанюк Н. Скарбниця історичної пам'яті України / Н. Ковтанюк, Г. Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 73.
24. ІР НБУВ, ф. 279, № 835.
25. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 6, спр. 3426, арк. 47.
26. ІР НБУВ, ф. 279, № 946.
27. Козловська В.Є. Археологічний музей ВУАН / В.Є. Козловська. – Україна, 1932. – № 1-2. – С. 94.
28. Ф. X, № 2324.
29. Ф. X, № 2324
30. Ф. X, № 2324.
31. Кушнириус К. Состояние и ближайшие задачи музейной работы в УССР / К. Кушнириус // Советский музей. – 1932. – № 1. – С. 96.
32. За радянську Академію, 1933, травень.
33. Полонська-Василенко Н.Д. Українська Академія наук. Нарис історії / Н.Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Ч.2. – С. 25-26.
34. Німенко Н.А. З когорти першовідкривачів (Сильвестр Магура. вихованець школи проф. М. Макарєнка) / Н.А. Німенко // Наукові праці історичного факультету. – Запоріжжя, 2005. – Вип. 19. – С. 407.
35. Курінний П.П. Історія археологічного знання про Україну / П.П. Курінний. – Полтава, 1994. – С. 119-120.
36. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 200, спр. 6457, арк. 104-105.
37. Ковтанюк Н. Скарбниця історичної пам'яті України / Н. Ковтанюк, Г. Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 63-80.
38. ЦДАВОВ України, ф. 166, оп. 11, спр. 466, арк. 4.

39. Архів Президії НАНУ, пр. № 6 від 13.02. 1934 р.

40. Архів Президії НАНУ, пр. № 20 від 03.11.1935 р., с. 99.

41. Ковтанюк Н. Скарбниця історичної пам'яті України / Н. Ковтанюк, Г. Шовкопляс // Київська старовина. – 1999. – № 4. – С. 63-80

42. Науковий архів Національного музею історії України, ф. Р-1260, оп. 1-доп., од. зб. 28.

43. Державний архів м. Києва, ф. Р-1, оп. 1, пр. 11616, арк. 4-6.

44. Центральний історичний музей ім. Т. Шевченка в Києві. Короткий довідник. – К., 1941. – С. 1-53.

Колесникова В.А. К истории Всеукраинского археологического музея

Статья посвящена предистории возникновения и исторической судьбе археологического музея ВУАН. Охватывает период от создания в Киеве первой археологической экспозиции (1897) до современности. В публикации использованы преимущественно документальные источники.

Ключевые слова: музей, археология, экспозиция, экспонаты, музейные сотрудники.

Kolesnikova V.I. On the history of Ukrainian Archaeological Museum

The article is devoted to prehistory and the historical fate of the archaeological museum of VUAN. It covers a period from the first archaeological exhibition in Kiev (1897) to the present. In the publication are used mainly documentary sources.

Key words: museum, archeology, exposition, exhibits, museum workers.

02.04.2011 р.

УДК 902.1:069.8(477.51)

А.С. Яненко

ДІЯЛЬНІСТЬ МУЗЕЮ (КАБІНЕТУ) АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. ХВ. ВОВКА ТА АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ

У статті розглядається розвиток археологічної діяльності Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка на Чернігівщині. Встановлено загальні напрямки археологічної науково-дослідної роботи установи на теренах регіону. Окреслено здобутки Кабінету антропології у царині введення до наукового обігу виявлених під час досліджень артефактів.

Ключові слова: Чернігівщина, Кабінет антропології та етнології ім. Хв. Вовка, археологічні дослідження.

У російській археології першої третини ХХ ст. виділяється особлива «палеоетнологічна школа», що прагнула якомога тісніше зв'язати археологічні дослідження з комплексом природничих наук. У основі розвитку палеоетнологічного напрямку лежала давня традиція вивчення пам'яток кам'яного віку вченими природничої галузі за допомогою методів, що визначалися їхньою основною спеціальністю. Ключові фігури цього наукового напрямку Д.М. Анучин та Хв.К. Вовк залишили

цілу плеяду учнів [1]. З точки зору засновників та учнів «палеоетнологічної школи» антропологія розумілась природничою галуззю знань, мета якої полягала у вивченні людини. 1925 року А.З. Носов напише: «Сучасна антропологія розвинулась в окремі галузі, як от – спеціальну антропологію (науку про людину з погляду морфологічно-біологічного), антропологію передісторичну – палеоетнологію (науку про передісторичні раси та їхнє життя), антропологію етнічну, або етнологію (науку про окремі народи, їх расовий склад та побут) і антропологію соціальну або соціологію (науку про громадське життя людей)» [2]. Ідея заснування установи, яка б проводила комплексні антропологічні дослідження, належала Хв.К. Вовку. Вчений ще за життя доручив використати його науковий спадок (рукописні матеріали, науковий архів, книгозбірня, колекція доісторичних предметів) у наукових цілях спеціально створеній інституції м. Києва, наприклад Антропологічній лабораторії або Антропологічному інституті. Ця установа мала б проводити наукові дослідження в сфері антропологічних наук, головним чином, в пристосуванні їх до України, і по можливості викладати ці науки [3, 141]. Відповідну інституцію було засновано 29 березня 1921 року при Українській Академії наук у безпосередньому віданні Спільного зібрання. Вона набула назви «Музей антропології та етнології ім. Хв. Вовка» [3, 467].

Діяльність Музею антропології та етнології ім. Хв. Вовка неодноразово ставала предметом наукових розвідок істориків науки та дослідників наукової спадщини Хв.К. Вовка. Зокрема принципи організації та наукові дослідження етнологічного відділу Кабінету (згодом Музею етнології ім. Хв. Вовка) розглядали у своїх роботах Г.А. Скрипник [4] і В.К. Борисенко [5]. Науково-теоретична діяльність співробітників Музею (Кабінету) антропології та етнології і розвиток ідей наукової школи Хв.К. Вовка у галузі антропометричних досліджень розглядалися у працях О.Г. Таран [6; 7] і О.С. Пахаревої [8]. Окремим предметом дослідження став архів та книгозбірня Хведіра Кіндратовича, що були науковим підґрунтям організації Музею антропології та етнології [9; 10]. Разом з тим археологічна діяльність наукової установи, проведення польових досліджень – рекогносцировок, розвідок, розкопок пам'яток кам'яної та бронзової доби, зокрема на Чернігівщині, лабораторно-камеральна обробка здобутого матеріалу, систематизація, каталогізація, монтування, консервація, виставка артефактів, проведення освітньої роботи у царині передісторії та геології й досі лишається поза межами робіт з історії розвитку вітчизняного археологічного знання.

Метою цієї роботи є дослідження розвитку польової археологічної діяльності Музею